

УДК 94:341.485
(477) «1933»

І. Еткіна,
кандидат історичних наук, доцент
Email: etkina@ukr.net
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
Чернігів, Україна

ПРАЦІВНИКИ ПОЛІТВІДДІЛІВ МТС – СПІВВИКОНАВЦІ ГОЛОДОМОРУ (НА МАТЕРІАЛАХ ПІВДЕННИХ РАЙОНІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті проаналізовано документацію політвідділів МТС південних районів Чернігівської області. На матеріалах Чернігівщини доведено, що працівники цих органів влади безпосередньо впроваджували злочинні накази Кремля на місцях у 1933 – 1934 рр., що привело до масових смертей селянства внаслідок голоду. Проаналізовано фахові та морально-етичні якості кадрів політвідділів. Зроблено висновок про низький рівень освіти та культури працівників політвідділів МТС, відсутність моральних цінностей, підміна їх більшовицькою ідеологією, брак співчуття до жертв голодомору

Ключові слова: голодомор, політвідділи МТС, селянство, ДПУ, виконавці злочинів, жертви

Наближаючись до відрізка трьох десятиліть від проголошення незалежності України, суспільство ще не готове усвідомити весь масштаб тієї трагедії, що розгорнулася на наших землях у 1932-1933 р. Одна з причин цього, на нашу думку, полягає в тому, що впродовж цього часу пересічний громадянин чув виключно про жертв Голодомору-геноциду. Але на відміну від нацистських злочинців, яких шукають і судять через десятиліття, була відсутня інформація про конкретних виконавців Голодомору-геноциду на місцях, які відбирали останні продукти у родин, виселяли т.зв. «куркулів», били селян, арештовували за зрізані колоски, виганяли їх з колгоспів, обрікаючи дітей на голодну смерть. Відсутність засудження, нехай через століття, знецінює трагедію в очах загалу, створює умови для подальшого потурання кремлівському злу.

Чернігівські дослідники С. Горобець та С. Будко [21] вже розпочали процес викриття конкретних злочинів та їх виконавців, де показана сама «кухня» впровадження геноциду на місцях, жахи проти людяності, які ховалися за абстрактними поняттями «колективізація», «розкуркулення», «побудова соціалізму на селі», «індустріалізація», «змичка селянства з пролетаріатом» і т.д. Ця студія висвітлила злочини більшовиків на теренах Чернігівського району, називаючи конкретні імена конкретних виконавців, а не багатоликий і водночас анонімний «комуністичний режим».

Ми продовжуємо цю роботу на теренах півдня Чернігівської губернії. Дана стаття ставить за мету на матеріалах фондів політвідділів машинно-тракторних

станцій (МТС) продемонструвати персоналії виконавців злочинних кремлівських рішень, намагатися зрозуміти їх психологічні мотиви, наскільки це дозволяють архівні документи.

Політвідділи МТС були сформовані у розпал Голодомору на початку 1933 р., на місцях цей процес затягувався. Нова структура під гаслами боротьби зі «шкідництвом, саботажем та контрреволюцією» керувала вилученням хліба у селян, що передбачало впровадження репресивної політики на місцях та тотального ідеологічного контролю на селі [20, с. 36 – 37].

Виконавців злочинів виказують їхні документи, які, не зважаючи на старання комуністичної влади замісти сліди, все ж залишилися у архівних фондах 30-х років. Звіт за 1933 р. начальника політвідділу Яблунівської МТС Чалого начальника політуправління МТС Наркомзему СРСР Криницькому, начальнику політсектора Наркомзему УРСР Асаткіну, начальнику політсектора Чернігівського обласного земельного управління Кудрявцеву [10, арк.1-34] відрізняється особливим цинізмом. Документ займає 34 сторінки друкованого тексту, його автор виділив більше 20 пунктів. Традиційно такі донесення починалися з показників по виконанню завдань держави з хлібопоставки, кількості вирощених цукрових буряків, технічних культур, кількості оброблених площ під ярові, озимину, стан поголів'я коней, худоби, показники соцзмагання, отримання середнього врожаю. Після цього подали кількість зібраного шкідника – жука-довгоносіка, – 362 кг. Далі автор хизувався у документі пошуком шкідників серед підлеглих, він пильно виявляв на всіх ділянках роботи «класових ворогів» та віддавав їх під суд, «притягував до суворої відповідальності». Під суд віддавали тих керівників колгоспів та членів партії, які намагалися не весь хліб здати державі, а залишити бодай щось в селі, оскільки на трудовень у 1932 році по району припадало менше 1 кг хлібу, що в перекладі з мови більшовицьких звітів означало розпал Голодомору. Середній врожай у 1933 р. порівняно з 1932 р дещо зріс, але більшість колгоспів знову отримали менше 1 кг на трудовень. Це при тому, що норму трудовня рівно так само як «урок» за часів кріпосного права в Російській імперії, колгоспник за день виконати фізично не міг, а заробітну платню хлібом він отримував 1 раз на весь рік, чим мав годувати дітей і старих батьків.

Лише 16-м пунктом цього документу значиться «політичний настрій села». Місцевий керівник Чалий звітує вищому московському, київському та обласному керівництву про збільшення смертності як про явище буденне. Він заспокоює їх тим, що населення до опору вже нездатне: «Участилась смертность по колхозах встреча которой, как со стороны колхозников, так и единоличников была безразличная в ожидании быстрее умереть. Например: в колхозах села Яблуновки с 1-го Января по 15-е Мая умерло 362 чел. Были случаи, что родители отказывались хоронить своих членов семьи. Политотделу приходилось принимать решительные меры по отношению к отдельным Сельсоветам и правлению колхозов о похороне их. Были случаи людоедства, неговоря о массовом воровстве с которым сами колхозники вели расправу, политотделу приходилось вести борьбу против анархических нарушений

революційної законності» [10, арк. 12 – 13]. Цей текст, на нашу думку, не варто перекладати українською, оскільки це цитата окупаційної влади, яка поставила собі за мету знищити місцеве населення. Точна цифра жертв їх не цікавить, оскільки трагедія села Яблунівки подається як приклад, в сусідніх селах відбувається теж саме, влада з цим обізнана, зменшувати «завдання партії» і «вождя» не збирається. Виконавець Чалий взагалі не вбачав своєї провини, оскільки хлібопоставка виконана на 100 %. Він вимагав з людей, що від страшних знущань збожеволіли, лише вчасно поховати родичів «по-людські». Хоча за людей він їх не сприймав, бо бідкався на нестачу посівматеріалу, фуражу та «кормів» для колгоспників, свідомо чи не свідомо прирівнюючи останніх до худоби, за поголів'я якої місцеві керівники відповідали значно серйозніше, ніж за збереження кількості населення.

Даний документ доходив до повного абсурду і максимального цинізму навіть тим, що кількість зібраного піонерами жука-довгоносика у 362 кг подана у 3-му пункті, а кількість померлих від голоду за півроку лише у одному селі – 362 людини у 16-му пункті як щось другорядне. Але висновки перевершили і це. Політвідділ обіцяв «добити останки капіталістичних класів», до яких ця установа застосовувала «більшовицьку непримиримість». В цьому контексті це треба читати не як абстрактне гасло, а як буквальну обіцянку знищити успішних господарів українського села як кістяк нації. Чалий хизується стилем політвідділівської роботи – «по новому работать, по новому руководить и доводить начатое дело до конца» [10, арк. 33]. І вони його довели – найбільш гідну, працелюбну, патріотичну частину села знищили, фізично чи психологічно. Задля того, щоб вислужитися вищому керівництву у Москві, працівники політвідділу неодноразово просили зброю у товаристві «Динамо» та в міліції для боротьби з «парикмахерами» – дітьми колгоспників та одноосібників, що зрізали вершечки колосків [11, арк. 43].

Хто ж були ці люди, готові втілювати відверто злочинні накази зверху, і щоденно бачити їх наслідки у вигляді померлих страшною смертю або тисяч пухлих людей, які у відчаї з останніх сил йдуть на непосильну роботу в надії «хоч скуштувати хліба» [7, арк. 110 зв. – 111] нового врожаю? Відповіді на ці питання нам прояснюють автобіографії робітників політвідділів та їх доноси («рапорти») вищому керівництву та органам ДПУ.

По-перше всі працівники такого рівня були не місцевими, більш того відбувалася їх постійна ротація по всій території СРСР. Крім заробітної платні, за яку в голодному селі неможливо було щось купити, вони разом з родинами («утриманцями») забезпечувалися пайками по лінії ДПУ, що було неабияким мотивом їх роботи. Користуватися своїм службовим становищем і брати продукцію сільського господарства з колгоспів чи селян їм було суворо заборонено. Це табу цілком спрацьовувало, оскільки при кожному політвідділі існувала посада замісника по зв'язкам з ДПУ. Але і поза цією посадою суспільство було пронизано наскрізь системою доносів. Чи не кожна підозріла фраза чи п'яна лайка будь-кого від відповідального працівника політвідділу чи голови колгоспу до останнього з одноосібників доносилися наверх. Таким

чином, працівники політвідділів, як представники окупаційної влади, не мали жодних сентиментів щодо місцевого населення.

По-друге, ці виконавці злочинних наказів були у переважній більшості людьми без належної освіти. Більшість вказували в анкетах нижчу освіту. Але при цьому вони пройшли серйозну ідеологічну обробку у партійних школах або школах ОДПУ (для замісників по роботі з ДПУ, на прикладі Чистова з Прилуцького політвідділу). Програми цих шкіл були насичені людиноненависницькими темами про класову боротьбу та творами класиків марксизму-ленінізму-сталінізму. Всі накази зверху, виступи вождів на чолі зі Сталіним або документи про причини звільнення або вичищення з партії їх колег, читалися з олівцем у руках, а потім «пророблялися» серед партійного активу та маси колгоспників. Ставлення до основних постулатів було абсолютно некритичним.

Так, замісник начальника Прилуцького політвідділу Кабаков, що мав першу професію шевця взуття у Чернігові, а потім через комсомол та партшколу отримав дану посаду, у всіх нещастях 1932 р. звинувачував місцевих районних керівників, що були «головотяпами» та «перекручували лінію партії». Далі у звіті на ім'я вищого комсомольського діяча, він ставить вірне питання про те, що всіх винних прибрали, а смертність та випадки опухання у 1933 р. тільки збільшилися. Але замість відповіді читаємо стандартні комсомольські фрази: «Але ми працюємо з великим бажанням, знаючи, що виконуємо найвідповідальніше завдання зробити колгоспи більшовицькими, а колгоспників заможними» [4, арк.27 –28]. Такі як Кабаков не могли визнати навіть перед собою, що в дійсності вони вже зробили селян злиднями і продовжують їх нищити. Його особисту відданість ідеології більшовиків можна пояснити тим, що в дитинстві він запам'ятав звірства бандитів Галаки, від яких постраждав його старший брат та вся родина [8, арк. 5]. Чи співчував Кабаков селянству? Виходячи з документів, світ працівників політвідділів чітко поділений на «своїх» та «чужих». Кабаков обурюється, коли пухнуть комсомольці або ударники, помирають їх батьки. Тоді він вимагає у голови колгоспу дати комсомольцям роботу, щоб отримали трудовні [2, арк.16, 16 зв., 48]. Проте, що такої роботи не вистачає всім іншим колгоспникам, його не обходить. Тим більше не варто чекати співчуття працівника політвідділу до будь-кого з «колишніх» (партійців, голів колгоспів, сільради, і т.п.) Так, Кабаков письмово формулює страшну фразу: «Голова с/-ради СЕРГІЄНКО Пилип у нього попухли жінка та діти, і це він використовує для агітації зараз перевадить розмови «що ми всі пропали, скоро помремо» таких розмов в селі чимало.» В цьому ж документі з'ясовуємо, що розмови у с. Івківцях не безпідставні – за березень, квітень, травень 1933 р. померли 55 людей, і хліба у селі немає [3, арк.24]. До речі, Кабаков писав звітну документацію українською мовою, що траплялося вкрай рідко серед працівників політвідділів.

Його безпосередній керівник Євдокімов позбавлений був сентиментів і щодо «своїх» комсомольців. Отримуючи зведення про помісячну кількість померлих у 1933 р. по кожному селу зони діяльності Прилуцької МТС, керівник

політвідділу, випивши чарку перед відвіданням кожного села, вимагав здати якомога скоріше хоч і зелене зерно, аби його не розікрали, інакше він би позбувся посади. Судячи з доносу на нього замісника по роботі з ДПУ – Чистова, тверезим керівника бачили не часто. Крім найскорішого вивозу зерна з сіл, де за місяць десятки померлих, його ще непокоїли ревності: ревнував до своєї дружини геть усіх підлеглих, а її бив. Останнім нюансом психологічного портрету цього діяча можемо вважати нецензурну лайку по відношенню до всього оточення [6, арк. 39 – 43]. Такі особи до осмислення жахливої реальності та співчуття жертвам взагалі не здатні.

Траплялися серед політвідділівців і категорія професійних революціонерів. До таких можна віднести Вейсмана Фелікса Якубовича, який був євреєм з Варшави, без знання російської (до 16 років) та польської мов він не міг розраховувати на жодну посаду, крім чорнороба. Але вступив до єврейської соціал-демократичної партії «Поалей Сіон», а далі після 1917 р. до комуністичної партії Польщі. За її наказом був відряджений до польської армії («білої» з точки зору більшовиків) постачати солдат літературою. Був арештований поляками, потрапив до в'язниці у Вільно, де його били. При повторному арешті винесли смертний вирок. Але встиг втекти за допомогою польських комуністів, хоча 5 зубів поляки йому вибили. Жив у лісі, очікував приходу «червоних», які Вейсмана теж арештували, на цей раз відсидів 15 діб. Фелікс Вейсман брав участь у придушенні антибільшовицьких повстань у Мінську, Смоленську, Пермі, Уфі, Челябінську. В Сибіру воював проти союзу «трудового селянства», на Тамбовщині – проти Антонова, виловлював дезертирів Червоної армії. Потім вчився в університеті нацменшин і спеціалізувався на нацменській роботі [8, арк. 3 – 4]. Від людини з таким послужним списком чекати на співчуття до «куркулів» не варто. Вейсман звинувачував прокурора у «притупленні класової пильності» у справі селянина Чумака, який схопив гирю, і кинувся на комсомольця, що впіймав 13-річного сина Чумака за зрізання колосків. Вейсман нависив на Чумака ярлик «підкулачник» [9, арк. 85 – 86], для нього у цій справі все було вирішено.

Співучасник геноциду у Мало-Дівицькому районі 1933 р. – Старовойтов Г.С., білорус з нижчою освітою. Але дослужився аж до ордена Леніна, на вручення якого їздив до Москви [16, арк.236]. Офіційних цифр померлих від голодомору у цьому районі не залишилося (велика кількість справ була знищена), але про те, що «колхозники выбывают из строя», начальник політвідділу Мало-Дівицької МТС доповідав у Москву влітку 1933 р. Його цей факт не хвилював, більше непокоївся тим, що колгоспники, які виростили картоплю на власних городах, почали менше виходити на роботу у тютюнові колгоспи, пояснюючи прогули слабкістю. До таких «порушників трудової дисципліни» Старовойтов застосовував направлення до штрафних бригад та занесення на чорні дошки [13, арк.14]. В заявах селян до політвідділу з проханням про продовольчу допомогу, скаргами на голів колгоспів та сільради, констатовано факти про голодну смерть родичів: батьків, дітей, чоловіків, дружин.

Документи свідчать, що Старовойтов любив розбирати заяви. Повчальний тон його резолюцій видає відчуття вищості та суддівства: «Треба було добре працювати, тоді голові колгоспу і управам не прийшлося б нити і просити допомогу», «ДЕРЖАВА [обов'язково великими літерами] всім допомогу дати не може», «Обов'язкові Поставки ДЕРЖАВІ не можуть бути повернуті» [17, арк. 192, 283] і т.д. Старовойтову подобалося карати і милувати. Він завжди перепитував на місцях соціальний стан і кількість землі, що припадала на родину конкретної особи на момент революції 1917 р., саме цей фактор був визначальним для рішення, чи віднайти для неї якісь декілька кілограм збіжжя, чи залишити напризволяще. Старовойтов із задоволенням роздає селянству цінні, з його точки зору, поради: якщо одноосібникам дали найгірші землі – треба вступати в колгосп [17, арк. 293, 304], якщо дружині червоноармійця нема чим годувати дитину – треба віддати її в інтернат, попрацювати ударницею в колгоспі, а потім забрати [17, арк. 319]. При чому тут ми простежили певну тенденцію: керівник політвідділу ставив свої підписи тільки під позитивними для прохача заяви резолюціями – видати щось з каси взаємодопомоги, повернути город, дозволити вступити в колгосп, тощо. Негативні резолюції, що обрікали родину на голодну смерть, Старовойтов не підписував, на таких документах зазначалося: «секретар», без прізвищ та підписів. Старовойтов слідом за «поводирем» Сталіним мав смак до історії: опитував свідків на предмет того, за кого ж таки воював голова колгоспу Рева, за петлюрівців чи радянських партизан [14, арк. 104]. Більше того, виявлено документ з характеристиками цілих колгоспів, де села поділяли на петлюрівські, денікінські, вартових гетьмана П. Скоропадського, організаторів окремих банд або прихильників радянських партизан, подекуди зазначали змішаний склад села, окремо виділяли наявність секти «євангелістів» та «кримінального елемента» [19, арк.19 – 23]. Старовойтов перестраховувався, не дозволяючи приймати родини т.зв. «куркулів», (читаємо працюючих і успішних селян) до колгоспу навіть у 1934 р. [17, арк. 152, 158], хоча зверху вже йшли м'якіші рознарядки, і голови колгоспів просили дозволити вступ. Тим самим багатодітні родини були приречені на подальший голод, який на півдні Чернігівської області тривав і у 1934 р.

Його підлегла – женорг Кухарева була «вичищена з партії» як така, що «морально розклатася». Старовойтов зазначає, що при цьому вона впала в істеріку (діагноз лікаря), її не могли заспокоїти, після цього Кухарева 3 години лежала у лікарні без свідомості [15, арк. 22]. Отямившись, жіночий організатор як типовий представник більшовицької влади в українському селі написала щире заяву: «У мене крім цієї роботи нічого немає, я не уявляю себе без партії». Кухарева була вихідцем із шахт Донбасу, але головним своїм заняттям і досягненням, що виправдовувало всі вчинки, вважала боротьбу з куркульством. Працюючи у сільраді Комунарська (на Харківщині), вона «розкуркулила» 150 господарств, «колективізувала» село на 100 %. У своїх проступках (п'янках) звинувачувала власного чоловіка, називаючи останнього «наклепником та сутенером» [18, арк.10 – 11]. Яке значення вкладалося у останнє слово – не

відомо, але воно було, на всяк випадок, викреслене у заяві. А ось те, що більшовицькі «вожді» створили цілий прошарок готових до впровадження всіх злочинів партії виконавців, які не мали жодних інших талантів і вмінь, крім злочинів у законі – не піддається сумнівам.

Траплялося, що приїхавши на місце роботи у м. Срібне наприкінці 1933 р. новий керівник політвідділу МТС Патяк, сам був вражений тим, що побачив. Він щиро вірив, що до такого стану у минулому 1932 р. селянство довели безгосподарні керівники району та різні «шкідники». Тут же заходився писати доповідні записки в Москву з проханням продовольчої допомоги окремим селам, в яких після виконання всіх державних завдань 1933 р. і засипки насінневих та фуражних фондів нічого не залишилося роздавати на трудодні [12, арк. 14].

Однак тон його наступних звітів різко змінюється, очевидно, після «обробки» зверху. Патяк уже звітує про свою боротьбу з «антиМТСівськими» настроями» керівництва колгоспів, які намагалися збиральну кампанію 1934 р. проводити вручну, щоб менше платити МТС, і більше хліба залишити в селі. У селах Васківці, Сокиринці, Подол не залишилося зовсім хліба, і вони просили собі хоч якийсь аванс з нового врожаю до того, як виконають хлібопоставки державі. Як висловились жителька с. Сокиринці колгоспу «Перемога»: «Станція їсти не хоче, станція може зачекати, а нас уже ноги не носять». Але Патяк наказує боротися із крадіжкою колосків і звітує: «Несмотря на неважное положение с продовольствием, порядок хлебосдачи нарушен не будет. Я нажимаю поскорее убирать и молотить созревший хлеб, чтоб иметь право поскорее выдать положенные законом авансы» [12, арк. 40 – 44]. От тільки невідомо, чи дожили до тих авансів колгоспники «Перемоги».

Всі працівники політвідділів МТС мали певний партійний стаж, пройшли випробування на інших ділянках роботи, вища влада більшовиків була впевнена, що їхня ідеологічна стійкість не дасть тріщини у вигляді простого людського співчуття до українського селянства. Пролізити у цю когорту для когось з місцевого населення було практично не можливо. Але були особи, які намагалися пролізити хоча б на нижчі сходинки влади «по трупах» в буквальному значенні цього слова. Найяскравішим прикладом такої особи можна назвати Ярмака, що займав посаду ділянкового керівника Прилуцької МТС. Він писав доноси на всіх, починаючи з комірника, у якого не вистачило вівса в коморі, закінчуючи головами колгоспів, у яких була найбільша смертність від голоду. Рівень грамотності такого працівника робив документи майже незрозумілими для прочитання. Ярмак доповідає саме те, що хоче почути від нього високе керівництво: «Маються постереження по колгоспах серед колгоспників пухли колгоспники, Малківка, Івковці, Сухоярівка перевіряючи мною цих колгоспників виявив, що останні п'яниці, лодарі, чесних колхозників, бідняків, середняків батраків немає» [1, арк. 3]. Спостерігаючи навколо себе страждання пухлих людей, він пише у дописах, що ці колгоспи повинні віддати позику, що брали у минулому 1932 р. Ділянковий пильно стежив, щоб в процесі громадського харчування, не нагодували «ледаря», що в

перекладі з мови більшовиків означало людину, яка вже не може працювати і заробляти трудодні або жінку, яка не може покинути напризволяще голодне немовля. Він не звертає увагу на смерті людей, але помічає кожну здохлу коняку, і провину за неї скидає на голову колгоспу, місце якого хоче посісти. Врешті, голова колгоспу с. Івківці, Кур'ян Роман, який намагався впродовж 1932 р. в межах своїх повноважень порятувати селян від голодної смерті, кидає відверто Ярмаку у вічі: «Я вас не виню, ви лише виконавці». Звичайно таку фразу Ярмак тут же передає наверх, чіпляючи на Кур'яна ярлик «опортуніст до мозків кісток», якого треба добряче «полікувати» [1, арк. 2 –3]. Через деякий час Ярмака позбавили посади ділянкового МТС, але під величезним тиском село змушене було проголосувати за призначення Ярмака головою колгоспу замість Кур'яна, хоча від голосування утрималася навіть частина більшовицького активу, колгоспники задавали питання руба: «Де ви були, коли люди вмирили?» [5, арк. 173 – 174]

Таким чином, опрацьовані джерела переконливо доводять, що працівників політвідділів МТС, як установ-філіалів ДПУ, ми з повним правом можемо вважати виконавцями Голодомору-геноциду. Їх звіти та донесення за 1933-1934 рр. справляють враження документації фанатичних adeptів якоїсь нової людиноненависницької релігії, де вождь-Сталін апріорі мудрий поводитир, не зважаючи на те, що його керування призвело до появи купи трупів навкруги. Фанати примушували напівживе селянство будь-якою ціною виконувати «заповіді» (слово постійно вживалося у більшовицьких документах). Перша з яких – хлібопоставка, друга – натуроплата МТС (з якої на саму МТС припадало всього 5%, все інше йшло тій самій ДЕРЖАВІ), якій ще треба було давати займи з декількох отриманих копійок за трудодень. До другорядних заповідей зараховувалися засипання посівних фондів, страхових фондів, передплата газет, збирання коштів на перегляд кіно, які переконували селян у світлих ідеалах та щасливому майбутньому цієї ДЕРЖАВИ, тощо. Всупереч невимовним стражданням і голодним смертям місцевого населення, фанати цієї релігії переконували у непогрішимості «вождя» і його оточення, прізвища яких писалися великими літерами: СТАЛІН, ПОСТИШЕВ, КІРОВ, БАЛИЦЬКИЙ, їхніми іменами, навіть місцевого обкомівського лідера МАРКІТАНА, називали колгоспи – примусові організації, куди людей зганяли, щоб морити голодом, бити, гвалтувати, ображати людську гідність, хоча на останнє вже ніхто не звертав уваги. Накази від цих керівників не ставилися під сумнів, а приймалися до виконання як догми, хоча їх впровадження сіяло голод, розруху, занепад села, психологічний злам населення, що ставилося за мету керівниками цієї ідеології.

Завдяки поділу всіх людей на «своїх» – більшовиків, активістів, ударників, бідняків та «чужих» – «куркулів», «одноосібників», «рвачів», «ледарів», «опортуністів», співучасники злочину завжди мали самовиправдання: захищали «своїх» проти «чужих». Свідомо чи не свідомо вони впроваджували злочинну політику окупантів на українській землі. Безперечно, виконавці кремлівських злочинів мали систему заохочень: фантастична заробітна плата у 300-450 рублів в місяць на фоні декількох копійок колгоспника за трудодень, ці гроші

отоварювалися пайками на всіх членів родини. Крім матеріального заохочення вони отримували відчуття влади місцевого князька, яке політвідділи виборювали у конкурентній боротьбі з районними комітетами КП(б)У. Заради цієї посади виконавці йшли на будь-яку підлість у вигляді доносів на колег, що створювало систему суцільного контролю над цими злочинцями для влади. Виконавці злочинів були вдячні організаторам геноциду, оскільки в будь-якому здоровому суспільстві їх освітній та культурний рівень, не кажучи про моральний, міцно тримав би їх внизу соціальної ієрархії.

Докори сумління, тим більше каяття, цим людям не загрожували. Спрацьовувала система патерналізму – вони лише виконують вказівки зверху, без будь-яких «перекручень», або словами Ярмака з Прилуцького району: «ми виконуємо директиву партії, що нам пишуть» [1, арк. 2].

Список використаних джерел:

1. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 18, 83 арк.
2. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 22, 185 арк.
3. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 23, 67 арк.
4. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 25, 131 арк.
5. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 26, 230 арк.
6. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 29, 137 арк.
7. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 39, 162 арк.
8. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 44, 7 арк.
9. Держархів Чернігівської області, ф. П-888, оп.1., спр. 97, 220 арк.
10. Держархів Чернігівської області, ф. П-891, оп.2., спр. 20, 45 арк.
11. Держархів Чернігівської області, ф. П-891, оп.2., спр. 21, 73 арк.
12. Держархів Чернігівської області, ф. П-990, оп.1., спр. 26, 119 арк.
13. Держархів Чернігівської області, ф. П-1196, оп.1., спр. 22, 68 арк.
14. Держархів Чернігівської області, ф. П-1196, оп.1., спр. 48, 220 арк.
15. Держархів Чернігівської області, ф. П-1196, оп.1., спр. 54, 24 арк.
16. Держархів Чернігівської області, ф. П-1196, оп.1., спр. 64, 312 арк.
17. Держархів Чернігівської області, ф. П-1196, оп.1., спр. 68, 424 арк.
18. Держархів Чернігівської області, ф. П-1196, оп.1., спр. 72, 18 арк.
19. Держархів Чернігівської області, ф. П-1196, оп.1., спр. 75, 26 арк.
20. Голодомор-геноцид: термінологія /Національний музей Голодомору-геноциду, Інститут дослідження Голодомору/. К.: Майстер книг, 2019. 64 с.
21. Горобець С., Бутко С. Хроніки війни більшовиків з українським народом. Голодомор 1932–1933 років на Чернігівщині: виконавці злочину. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 184 с.

References:

1. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 18, 83 ark.
2. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 22, 185 ark.

3. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 23, 67 ark.
4. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 25, 131 ark.
5. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 26, 230 ark.
6. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 29, 137 ark.
7. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 39, 162 ark.
8. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 44, 7 ark.
9. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-888, op.1., spr. 97, 220 ark.
10. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-891, op.2., spr. 20, 45 ark.
11. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-891, op.2., spr. 21, 73 ark.
12. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-990, op.1., spr. 26, 119 ark.
13. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-1196, op.1., spr. 22, 68 ark.
14. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-1196, op.1., spr. 48, 220 ark.
15. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-1196, op.1., spr. 54, 24 ark.
16. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-1196, op.1., spr. 64, 312 ark.
17. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-1196, op.1., spr. 68, 424 ark.
18. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-1196, op.1., spr. 72, 18 ark.
19. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti, f. P-1196, op.1., spr. 75, 26 ark.
20. Holodomor-henotsyd: terminolohiia /Natsionalnyi muzei Holodomoru-henotsydu, Instytut doslidzhennia Holodomoru/. K.: Maister knyh, 2019. 64 s. [In Ukrainian].
21. Horobets S., Butko S. Khroniky viiny bilshovykiv z ukrainskym narodom. Holodomor 1932–1933 rokiv na Chernihivshchyni: vykonavtsi zlochynu. Chernihiv: Desna Polihraf, 2016. 184 s. [In Ukrainian].